

פרטי הלכות מוקף

הרב יואל פרידמן

ראשי פרקים:

- א. הקדמה.
- ב. הגדרת מוקף.
 1. שיטת הגר"א.
 2. שיטת הר"ש.
- ג. דין אריזות סגורות.
- ד. המקפיד שהתרומה לא תתערב עם השיריים.
 1. הקפדה משיקולי איכות.
 2. פירות של אנשים רבים.
- ה. מתי צריך שיהיה מן המוקף.
 1. מוקף בעת ההפרשה או בעת קריאת השם.
 2. הכרשת חלה מראש.
 3. מחלוקת הראשונים בדין מוקף בשעת החלות.

א. הקדמה

ישנה הגדרות שונות במוקף, חלקן מחמירות וחלקן מקילות. למדנו מדברי הר"ש¹ **שלכתחילה יש להחמיר**, ולהפריש את התרומה הגדולה, באופן שהיא תהיה מוקפת וקרובה עד **כמה שאפשר** לשאר הפירות. מאידך, בדיעבד אפשר להקל, בהסתמך על כך שבשעת הדחק ובדיעבד - תרומתו תרומה, ועל הדיעות שבזה"ז אפשר להקל בדין מוקף².

ישנה במקורות התייחסות למקרים שונים בהקשר לדין מוקף, אך אין שם הגדרה כוללת. הקושי הוא א"כ למצוא את המכנה המשותף בין המקרים, את ההגדרה הכוללת לדין מוקף בתרו"מ, ולהתאימה למציאות ימינו.

הרמב"ם מסכם את הלכות מוקף בהלכות תרומות פ"ג הי"ז-ה"כ. להלן סיכומי הדברים:

הי"ז - שני בתים נחשב שלא מן המוקף.
 הי"ח - פירות מפוזרים בתוך הבית או שתי מגורות (אוצרות) בבית אחד - נחשב מוקף.

שקי תבואה, עיגולי דבילה, חביות גרוגרות **בהקפה אחת** - נחשב מוקף.
 חביות יין לפני סתימה - נחשב מוקף.
 לאחר סתימה - אינו מוקף.

הי"ט - גפי (אגודות) ירק בגינה - נחשב מן המוקף.

מין אחר מפריד בין האגודות.
 חמש ערימות בגורן: אם עיקר הגורן קיים - הגורן מחבר. אם עיקר הגורן כבר פונה - כל ערימה נחשבת כדבר עצמאי כיון שעתידים לפנותה.

1. הר"ש בפירושו למשנה בסוף טבול יום אומר שאמנם הפרשת חבית על היין שבבור נחשב מוקף, עם זאת יש לכתחילה להפריש מתוך הבור, כדי שיהיה מוקף יותר.

2. עי' מכתבו של מרן הגר"ש ישראלי שליט"א, התורה והארץ ב' עמ' 168.

- במסגרת סיורינו בבתי אריזה, מצאנו כמה בעיות בהקשר לדין מוקף. להלן כמה דוגמאות:
1. הגזר מוכנס בחדר קירור שנמצא בבית האריזה, כשהפסולת שמיועדת להפרשה נשארת בבית האריזה עצמו. הגזר מחמיין בתוך בית האריזה, עובר בסרט נע אשר מגיע מחוץ למבנה בית האריזה, ונשפך לעגלת "בררה" ברחבה שלפני בית האריזה.
 2. מה הדין כאשר מפרישים תרומות בעת שהגזר כבר נאריז בשקיות ניילון סגורות.
 3. בבתי אריזה לתפוזים, עגבניות וכדו', הבררה נמצאת בעגלה או בפח, וחלק מהפירות מרקיבים. לפעמים משתמשים בפח ה"בררה" בתור פח פסולת, ובתוך הפח נמצאת פסולת מסוגים שונים, מלבד הפירות שמיועדים להפרשה.

ב. הגדרת מוקף

- בתוספתא (תרומות פ"ג ה"ט) נאמר:
 "המכניס פירותיו לתוך ביתו אעפ"י שמפוזרין - תורם מאחד על הכל".
 גם בירושלמי (חלה פ"ג ה"ב) משתמע שבית מצרף, ולכן הירושלמי שואל:
 ואין הבית מצרף?
 השאלה היא ממה נובע צירוף הבית. נראה לע"ד שיש שני כיוונים בהגדרת מוקף, וממילא שתי הבנות בצירוף הבית. בהבנות אלו נחלקו הגר"א מצד אחד והר"ש וראשונים נוספים מהצד האחר. לנוחיות הצגת הדברים נקדים את שיטת הגר"א.

1. שיטת הגר"א

- הגר"א בביאורו (סי' שכ"ה ס"ק ח') נותן ארבע כללים לדין מוקף:
1. אם הפירות אינם בכלי אין צריך סל ולא נגיעה כדי שיחשב מוקף, אלא אור הבית מצרף.
 2. אם הפירות נמצאים בכלים פתוחים, צריך הקפה כלומר נגיעת הכלים.
 3. אם הכלים סגורים - לא מועילה אפילו נגיעה, כפי שמוכח במשנה: עד שלא גפן וכו'.
 4. דבר שמקפיד על תערובתו אינו מצטרף אלא בנגיעה.

הפירות צריכים להיות מחוברים וקרובים זל"ז כדי שיחשבו מוקף. בשיטה זו הולך הגר"א, לפי הבנתו ברש"י, שבכמה מקומות³ משתמש בביטוי "מקיפין" כביטוי של קרבה וחיבור.
 לפי הבנה זו של הגר"א אם הפירות נמצאים בכלים פתוחים צריך שהכלים יגעו האחד בשני⁴, כי צריך שהצירוף יהיה ממשי.
 לשיטתו פירות מצטרפים כשהם בבית רק אם האויר מצרפם, אך אם הפירות מונחים בגומא בקרקע - הבית אינו מצרף⁵. הטברה היא שכאשר הפירות נמצאים בתוך הגומא, אף שזו נמצאת בבית - אין זה נחשב שהפירות נמצאים

3. עי' רש"י סוטה ל' סוף ע"א, גיטין ל' ע"ב, נידה ז' ע"א.

בתוך אוויר הכלי אלא באוויר הגומה, ולכן אין הבית יכול לצרפסם. לדעתו חביות שנמצאות בסמוך לבור של יין - אין החביות נחשבות מן המוקף עם היין שבבור.⁷ לפי הבנה זו של הגר"א, שכדי שפירות ייחשבו מן המוקף צריך משהו ממשי אשר יצרף אותם, פשיטא ששני חדרים בבית אחד או חדר קירור בבית אריזה אינם נחשבים כדבר אחד. לכן, המפריש מהאחד על השני אינו מן המוקף.

2. שיטת הר"ש

לע"ד מצאנו בדברי הראשונים כיוון אחר בהגדרת מוקף, והטיב לבטא אותו בתוספתא כפשוטה⁸: אין צורך שיהיה משהו ממשי שמצרף, אלא העיקר שיהיה ברור שיש קשר בין הפירות לבין התרומה. למדנו מהפסוק⁹: "מכל חלבו את מקדשו ממנו" - ממנו: שיהיה מחוור וברור שפירות התרומה באים ממנו (משאר הפירות). כיוון זה בא לידי ביטוי במקורות שונים בדברי הראשונים:

לפי ההגדרה הזו לא צריך משהו שיצרף בפועל כדי שיהיה "מן המוקף, אלא כל זמן שנראה שהשיריים והתרומה קשורים אחד בשני נחשב מוקף. אם תהיה חציצה ביניהם, באופן שנראה שאין קשר בין השיריים לתרומה - הוה שלא מן המוקף.

ניתן להבין בדברי הראשונים שיובאו להלן, שהם חולקים על הגר"א בהגדרות אלו של מוקף.

א. הר"ש (מע"ש פ"ג מי"ב) מסביר שיש הבדל בין הלימוד מהפס': "ממנו" האמור במנחה - שם צריך עשרון שלם בכלי אחד, לעומת דין מוקף בתרומה, בו אין לכלים משמעות. הם אינם מפסיקים, וע"כ הפירות אינם צריכים להיות בכלי אחד. מסתבר לדברינו שאין הכלים צריכים לנגוע אחד בשני, וכך משמע גם בדברי הרא"ש והרשב"א¹⁰ בפסקי חלה.

הר"ש (שם) גם מבחין בין מוקף האמור בעיסה לבין מוקף האמור בפירות. אין הבדל עקרוני בין דין מוקף בחלה לבין זה בחרו"מ, שהרי מקור הדין בחלה הוא בחרו"מ, "ודיו לבוא מן הדין להיות כנידון". להפרכת חלה צריך עיסה אחת ולכן צריך גם נגיעה, אך בפירות, שכל אחד מהם הוא יחידה שלמה לעצמו, החיבור ביניהם הוא במהותו שונה. ההבדל ביניהם נובע מהגדרת מוקף. אין צורך, שהפירות או הכלים יגעו אחד בשני, שיהיה משהו ממשי שיצרף אותם, כפי שכותב הגר"א, אלא צריך שהשיריים והתרומה ייראו כדבר אחד. בעיסה, כל זמן שעיסה אחת אינה נוגעת בחברתה - האדם המסתכך

6. עי' פסחים מ"ח ע"ב: טבלא שאין לזבזין: תוך כלי בעי' והא ליכא, או דילמא אוויר כלי בעי' והא איכא. וכיון שצריך גם תוך כלי כדי לצרף אזי התוך גם מפסיק, ולכן אינו כאוויר הבית.

7. ביאורו לתוספתא בסוף טבול יום.

8. תרומות פ"ג ביאור הארוך עמ' 325.

9. במדבר י"ח כ"ט.

10. שער שני עמ' כ"ג. הרשב"א מקשה מהמקורות שמשמע שבכדי שיהיה מן המוקף צריך נגיעה, על הנאמר שחביות שמן אינן מפסיקות. וז"ל שם "כלומר שאע"פ שאינו מערה את הכל במקום אחד ה"ז מוקף כל שהן במקום

מן הצד רואה שתי עיסות. בפירות, שכל פרי עומד לעצמו, גם בלא נגיעה הם נראים כבאים ממקור אחד.

ב. הר"ש במשנה בסוף טבול יום כותב מפורש בניגוד לדעת הגר"א¹ שחביות היין הנמצאות בשפת בור היין נחשבות מן המוקף. נלע"ד שהסיבה לכך היא שברור לכל שהחביות באות מהבור.

ג. כאמור לעיל, הגר"א מסתמך בדבריו על רש"י, אך נראה שדעת הר"ש והרשב"א אינה כן.

מחד נאמר במשנה (בכורים פ"ב מ"ה) שאין דין מוקף בתרומת מעשר. מאידך הגמ' בגיטין (ל' ע"ב) אומרת: "לא נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף", ורש"י (שם) נותן טעם בדבר: חיישינן שמא הפירות אינם בעין, ומכאן שיש דין מוקף בתרומת מעשר. הר"ש (שם) והרשב"א² מיישבים את דעת רש"י, ואומרים שישנם שני סוגי מוקף. סוג א': הפירות נמצאים בפניו - נחשב הדבר מן המוקף בתרומת מעשר. לעומת זאת, בתרו"ג, לא מספיק שהפירות נמצאים בפניו, אלא צריך שהפירות יגעו אלו באלו, כפי שמוכח בכמה מקומות³. הסיבה לכך היא, שזהו מוקף מדאורייתא הנלמד מהפסוק "ממנו". על מוקף זה האמור בתרו"ג, מדברת המשנה בבכורים, ואומרת שבתרומת מעשר אין דין מוקף.

עכ"פ נמצאנו למדים שלדעת רש"י צריך שהפירות יגעו זב"ז ולא מספיק שהפירות יהיו בפניו. ואמנם, הר"ש מציין בפירושו שכך אפשר ליישב את שיטת רש"י, אך נראה שהוא אינו סובר כך, וכמה הוכחות לדבר:

1. משתמע שם בפירושו למשנה בבכורים, שהוא מקבל את פירושו ר"ת שיש דין מוקף בתרומת מעשר מדרבנן, והמשנה בבכורים, שם נאמר שאין מוקף בתרומת מעשר, מדברת על הדין מדאורייתא.

2. מאותם מקורות שהר"ש מוכיח, אליבא דרש"י, שדין מוקף הוא בנגיעה, ולא מספיק שהפירות יהיו בפניו - מהם מקשה הר"ש סתירה לגמ' בנדה, בה רואים שמספיק חביות פתוחות, ואין צריך שהיין יגע אחד בשני או שהחביות יגעו זב"ז. הר"ש מתרץ שני תירוצים: א. צריך נגיעה רק בעיסה. ב. צריך נגיעה רק כאשר הוא מקפיד על תערובתן.

נמצאנו למדים מדבריו, שהוא חולק על דעת רש"י וסובר שאין צורך בנגיעה, מלבד עיסה (לתירוץ א') או כאשר מקפיד על תערובתן (לתירוץ ב').

3. כפי שנאמר לעיל, הר"ש חולק על הגר"א וסובר שחביות בשפת הבור נחשבות "מן המוקף" עם היין שבבור, ומכאן שאין צריך, לדעתו, שהפירות או הכלים יגעו זב"ז.

מכל הנ"ל נראה לע"ד שיתכן שלשיטת הר"ש הרשב"א והרא"ש שאין צריך שהכלים יגעו אחד בשני, גם שני חדרים אינם בהכרח מהווים הפסק, ואף חדר קירור בבית אריזה ייחשב מוקף עם הפירות שבבית האריזה. כל זאת כאשר מחזור וברור שמקור הפירות והתרומה הוא אחד, ובכך זה דומה לערימות כאשר עיקר הגורן קיים.

כדברינו ראינו גם בחדושים וביאורים של הגר"ח גריינמן וז"ל: "עיקר מצות מוקף היא שתהא ניכרת ההרמה שמתייחסת לכל השיריים ושהורמה מהם, וכדדייק קרא דילפינן מיניה דהיינו והרמותם ממנו. ויש בזה אופנים שונים ואין כל הפירות שווין לדין זה שיש שאינם מתייחסים יחד אלא בקירוב ממש,

ויש אף בריחוק ניכר שכולם גורן אחד".

גם בדברי הרמב"ם אנו רואים לכאורה, שאין חילוק המקומות בהכרח מהווים הפרדה. הרמב"ם (הל' תרומות פ"ג הי"ח) כותב:

"פירות המפוזרין בתוך הבית או שתי מגורות שבבית אחד - תורם מאחד על הכל".

משמע מדבריו, ששתי מגורות (אוצרות) הנמצאים בבית אחד, אף בשני חדרים הנה מוקף, שהרי רש"י¹³ מפרש את המילה מגורה: "גורן הוא וחלוק בחדרים".

דברי הרמב"ם הם כניגוד לדברי התוספתא¹⁴, שם נאמר: "שתי מגורות בעליה אחת תורם מכל אחת ואחת". ואמנם הרדב"ז אומר שלרמב"ם היתה גירסה שונה בתוספתא, אך אפשר אולי לומר שיש הבדל בין שתי מגורות בבית אחד לבין שתי מגורות בעליה. בעליה, עצם העובדה שנערמו שתי ערימות, סימן הוא שהן חלוקות זו מזו. בבית אחד, אם נראה שמקורם אחד - נחשב מוקף.

לפי"ז ההוכחה של הרב קלמן כהנא שליט"א¹⁵ מהתוספתא שבשני חדרים אינו מן המוקף - אינה הכרתית. כאמור לעיל, יתכן שבשני אוצרות יהיה מוכח בעליל (לעומת מחזור דלעיל) שאיננו מן המוקף, אך בשני חדרים¹⁶ לפעמים ברור שהפירות מקורם אחד, ולכן נחשב מוקף. מלבד זאת, הרמב"ם פסק ששתי מגורות בבית אחד נחשב מוקף!

כאשר הפירות המיועדים להפרשה נמצאים ברחבה שלפני בית האריזה והשירים נמצאים בבית האריזה עצמו - לדעת הגר"א שמובא לעיל, ברור שאין זה מן המוקף, שהרי לדעתו צריך שאויר הבית יצרף. לדעת הר"ש ודעימיה, יתכן שכיון שכל בית האריזה כולו עוסק במיון ושיווק אותם פירות, אזי גם הרחבה שלפני בית האריזה נחשבת חלק מבית האריזה, ודינה מבחינת דין מוקף כדין חביות יין שנמצאות על שפת הבור.

ג. דין אריזות סגורות

המשנה (מע"ש פ"ג מי"ב) אומרת: "חביות יין עד שלא גפן (פתוחות) תורם מאחת על הכל". הירושלמי (מע"ש פ"ג ה"ז) מסביר שהבחינה בין חביות פתוחות לסגורות היא דוקא ביין ולא בחביות שמן. משמע שכך פסקו הרמב"ם¹⁷, הר"ש¹⁸ והרשב"א¹⁹. לדעת המהר"י קורקוס²⁰, שקי תבואה נחשבים יותר מן המוקף מאשר ערימות תבואה (שנחשבות מן המוקף דוקא כאשר הגורן קיים) מפני שהסקים אינם מהווים הפסק, ומאידך בערימות תבואה הוא מקפיד על תערובתו.

13. עירובין ע' סוף ע"ב.

14. תרומות פ"ג ה"ט.

15. מצוות הארץ עמ' ל' הערה מ"ט.

16. אם פתיחת דלת מועילה, עי' כרם ציון השלם אבן האזל עמ' קכ"ג. שם משמע שמוקף תלוי בחלוק המקומות, ובשני מקומות אף שהתרומה רואה את השירים דרך חלון וכדו' - לא מהני, ונחשב אינו מן המוקף.

17. הל' תרומות פ"ג הי"ח.

18. על המשנה מע"ש שם.

19. פסקי חלה שער שני עמ' כ"ג.

20. על הרמב"ם שם.

לאור ההבחנה שבין יין ושמן פסק הגרי"א הרצוג זצ"ל²¹ שרק ביין ותימה מפרידה (אולי בגלל גילוי היין). אך בסמך, שאר נוזלים וק"ו אריזות שתכולתן יבשה - גם אריזות סתומות נחשבות מוקף. לפי זה ה"ה לקופסאות שמורים, בקבוקים וכדו'.

שיטות אלו אינן מסבירות את סיבת ההבחנה בין חביות יין לחביות שמן, ולכן לדעתם חביות או כלים וכדו' אינם מפסיקים, ונחשב מן המוקף מלבד חביות יין. לעומת זאת, ישנם מפרשים המבארים את סיבת ההבדל בין יין לבין שמן, ולדעתם ישנם מקרים שגם חבית שמן מפסיקה.

א. הרש"ט²² מסביר את ההבדל בין חביות יין לחביות שמן. ביין כיון שמקפיד לסגרו כדי שלא יחמיץ הוי כמקפיד על תערובתו. לעומת זאת, בשמן, סתימת החבית נועדה למנוע את שפיכת השמן.

ב. הפ"מ²³ מסביר שההבדל נובע מכך שביין רגילים למכור את היין יחד עם החבית, ולכן אם סגר את החביות - כל חבית נחשבת לחטיבה עצמאית. אך בשמן, שלא רגילים למכור אותו עם החבית - סגירת החבית אינה מעלה ואינה מורידה.

ג. הרמב"ם²⁴ כותב שחביות יין סתומות אינן מן המוקף, לעומת זאת, שקי תבואה נחשבים מן המוקף. הרדב"ז²⁵ מסביר את ההבדל ביניהם. שקי תבואה עתידים להתפרק, ולכן אינם חוצצים. לעומת זאת, הסתימה בחביות יין היא תמידית, וממילא חוצצת.

לפי סברות הרדב"ז והפ"מ, כל אריזה שאינה אריזה ארעית - מפסיקה ואינה "מן המוקף". לפי הרש"ט, רק אריזות השומרות על איכות המוצר מפסיקות. בפסקי הרב בויאר²⁶ אין הכרעה בקשר לקופסאות שמורים, ובשעת הדחק כגון בעת ביעור המעשרות, הוא כותב שאפשר להקל.

ואמנם יעויין בשו"ע (סי' של"א סעי' כ"ו) שכתב חביות סתם, ולא הביא בכלל את ההבחנה בין חביות שמן לחביות יין, ומשתמע שבכל מקרה אינו מן המוקף. אף שיש לדחות שסתם חביות - הכוונה לחביות יין, כפי שכותב הרמב"ם. אמנם בדברי הגר"א²⁷ מפורש שכל חבית סתומה אינו מן המוקף. ואפשר לומר שהגר"א לטעמיה, (עי' לעיל פרק ב/2) שכלים מפסיקים, ואף שהם פתוחים צריך שהאחד יגע בשני.

סיכום:

לכתחילה יש להחמיר בכלים סגורים ששומרים על איכות המוצר, אך בדיעבד ודאי שאפשר להקל ולסמוך על הדעות האחרות המובאות לעיל.

21. פסקים וכתבים ברח' ג' עמ' קנ"ח.
22. בפירושו לירושלמי מע"ש פ"ג ה"ו.
23. פירושו לירושלמי שם.
24. שם עפ"י הירושלמי שם שמבחינן בין חביות יין לחביות שמן, לעומת שקי תבואה עפ"י התוספתא תרומות פ"ג ה"ט.
25. על הרמב"ם שם.
26. קיצור הלכות על תרו"מ עמ' כ"ד סעי' ח', ט'.
27. סי' שכ"ה ס"ק ח'.

ד. המקפיד שהתרומה לא תתערב עם השיריים

1. הקפדה טשיקולי איכות

בדרך כלל הארגז או העגלה של ה"בררה" משמשים לפח מרכזי שמכיל בתוכו פסולת מכל מיני סוגים או פירות שנמצאים בשלב זה או אחר של רקבון. במצב זה השאלה היא, אם הפירות נחשבים מן המוקף.

התה"ד (סי' קפ"ט) נשאל, אם אפשר לחבר שתי עיסות שאין בכל אחת כשיעור ע"י נגיעה או נשיכה, אף שמקפיד על התערבות העיסות. מדובר שם בשתי עיסות אשר באחת יש כרכום ובשניה - אין.

התה"ד מביא בתחילה את תירוצם של הר"ש והרא"ש המובא לעיל²⁸ שאפשר לצרף שתי עיסות בסל כשאין מקפיד על התערבות, אך כשמקפיד על התערבות צריך נגיעה, וכמבואר בירושלמי (חלה פ"ב ה"ג).

בהמשך מביא התה"ד את הר"ש (חלה פ"ד מ"א) האומר, ששתי נשים שעשו שני קבין וכו' - נגיעה ונשיכה אינן מועילות, מפני שהן מקפידות על תערובתן, ואף אם הן לשות את הכל יחד - סופן ליחלק. מכאן מוכיח התה"ד שכאשר מקפיד על התערבות לא מועיל אף נשיכה, וכן מובא בתוס' בריש נדה ועוד. התה"ד **מקשה סתירה לנאמר לעיל** בשם הר"ש, שנגיעה מועילה אף במקפיד על התערבות. לכן הוא מבחין בין צירוף, דהיינו כשאין בכל אחת מהעיסות כשיעור, לבין **מוקף**, שיש בכל עיסה כשיעור. במקרה של צירוף, אם מקפיד על התערבות התערבות - לא מועילה אף נשיכה. לעומת זאת, כשיש בכל עיסה שיעור הפרשה, מדין **מוקף** לבד, צריך ואף מועילה נגיעה²⁹.

עכ"פ מתבאר בתה"ד (מתוך ישוב הסתירה שבדברי הר"ש), שכאשר יש בכל אחת כשיעור אם מקפיד על התערבות מספיקה נגיעה, וכך הבין הט"ז (סי' שכ"ו ס"ק א').

הרמ"א (סי' שכ"ו סעי' א') כותב:

"וה"ה שתי עיסות, שיש באחת כרכום ובשנית אין בה, וכל זה שאין שיעור בכל אחת, אבל אם יש בהן שיעור - מפריש מאחת על חברתה אם הן של אדם אחד".

הט"ז כותב שדברי הרמ"א נכונים רק אם שתי העיסות נושכות או נוגעות זו בזו, מפני שמקפיד על תערובתן. דעתו היא בניגוד לדעת הלבוש, שהנאמר ברמ"א הוא אפילו כאשר מקפיד על תערובתו.

הש"ך ב"נקודות הכסף" (שם) מאריך בהשגתו על דברי הט"ז מכמה צדדים: א. הוא מוכיח מהראשונים שגם כאשר מקפיד על תערובתן אין צורך בנשיכה אלא מספיקה נגיעה.

ב. "מקפיד על תערובתו" מחייב נגיעה רק בפחות מכשיעור לשם צירוף העיסות, אך לענין מוקף אין נפ"מ.

ג. גם לאלו הסוברים שבמקפיד חייב בנגיעה כדי שיהיה מן המוקף, זהו

28. פרק ב' סעיף 2 אות ג/2.

29. יש להעיר שדברי התה"ד צ"ע, ויש לבאר בפשטות, כפי שאכן כתוב בדברי הר"ש, שכיוון שהעיסות שייכות לשתי נשים - הן מקפידות כ"כ שאף אם לשו את העיסות יחד סופן ליחלק, ולכן א"א לצרף אותן אף ע"י נשיכה. אך אם שתי העיסות של אישה אחת - מצרפים ע"י נגיעה, אף כאשר מקפיד

למדוד את כמות הפרי שהביא כל חקלאי - אין רוצים בעירוב הפירות, אעפ"כ נלע"ד שגם זה ייחשב מוקף משתי סיבות:
 א. מקפיד על תערובתו צריך להיות דומיא דטומאה, דהיינו שאין רוצים שפירות אלו יגעו באלו, כמו עיסת הכרכום של תה"ד. במקרה דנן, ההקפדה אינה שלא יגעו פירות אלו באלו, אלא רק הקפדה טכנית לשם שקילה.
 ב. ההקפדה היא הקפדה זמנית³³, ולאחר מכן הפירות מאבדים את זהותם. יתר ע"כ, כל מטרת ההבאת של הפירות לבית האריזה היא כדי למכור או לייצא את הפירות של כל החקלאים יחד.

למעשה הדרך הטובה ביותר להפריש מן המוקף, היא להקפיד על "מוקף" בתרומה גדולה בלבד. לעומת זאת, תרומת המעשר תהיה בארגז ה"בררה", שלרוב לא נמצא במקום אחד עם השיריים. כיון שהתרו"ג היא בכלשהו, לוקחים פרי אחד וקוראים עליו שם: "ה"ז תרומה גדולה" כשפרי זה נמצא צמוד לשיריים. (אם אין משגיח שנמצא כל היום, והפירות מגיעים לבית האריזה במשך כל היום, ומסתמכים על הפרשה אחת בתחילת היום או בסופו - אין הצעה זו מעשית.)

ההקפדה על דין מוקף בתרו"ג בלבד היא על סמך דעות: הרמב"ם (הל' תרומות פ"ג ה"ב) שאין דין מוקף בתרומת מעשר, הראב"ד (על הרמב"ם שם) שמוקף בתרומת מעשר הוא רק בלוי³⁴, הר"ש (בכורים פ"ה מ"ב) והרשב"א (שו"ת ח"א סי' ר"צ) אליבא דרש"י שבתרומת מעשר אין הפירות צריכים להיות צמודים לשיריים, אלא העיקר שהם יהיו בפניו. גם השו"ע (של"א סעי' ע"א), נקט שאין דין מוקף בתרומת מעשר.
 זאת, בניגוד לדעת התוס' (גיטין ל' ע"ב ד"ה וכי) והר"ש (שם) הסוברים שחייבים להפריש תרומת מעשר מן המוקף מדרבנן.

ה. מתי צריך שיהיה מוקף

1. מוקף בעת ההפרשה או בעת קריאת השם

הפרשת תרו"מ וחלה מתחלקת לשלושה שלבים: ההפרשה, קריאת השם והחלות. יש לבדוק באיזה שלב צריך שיהיה מן המוקף: בכולם, בחלקם או רק באחד מהם.

הגמ' (נידה ז' ע"א) מביאה ברייתא: נידה שהיא טבולת יום - לשה עיסה, מפרישה את החלה, מניחה אותה בכלי (שאיין לו בית קיבול) ומקפת (מצמידה אותו לכלי שבו העיסה) וקוראה לה שם. התוס'³⁵ מוכיחים מכאן שצריך שבשעת קריאת השם יהיה מן המוקף, ומוקף בשעת ההפרשה לבד אינו מוקף. מאידך מצאנו גמ' שלכאורה סותרת קביעה זו.

33. עי' ר"ש שם ששתי נשים אף שלשים עיסה אחת סופן ליחלק, ולפ"ז בנד"ד אינו נחשב מקפיד כי סופן להתחבר.

34. ואמנם אם החקלאי הוא לוי, לדעת הראב"ד חייב להפריש את תרומת המעשר מן המוקף, אך עי' התורה והארץ ב' עמ' 180 הובחנו שלדעתו דין מוקף אינו אלא מדרבנן. לכן כשאין יודעים מי החקלאי או שהפירות התערבו אפשר להקל

הגמ' בסוטה (ל' ע"א) אומרת שחלה נישלח מן הטהור על הטמא. ישנו מ"ד אליבא דר"א הסובר שאפשר לקחת את החלה ולהצמיד אותה לחתיכה מן העיסה הטהורה, ולהצמיד את זו לעיסה הטמאה. מ"ד זה סובר שחולין הטבולין לחלה אינם כחלה ואין שני עושה שלישי בחולין, ולכן החלה אינה ניטמאת. התוס' מוכיח מכאן שאמנם היה מוקף בשעת הפרשה, אך הפרידו את החלה לפני קריאת שם, שאל"כ שני עושה שלישי בתרומה! ומכאן שמוקף בשעת הפרשה - מהני.

התוס' מתרצים שלענין מוקף, אם התרו"מ קרובים לשיריים בשעת הפרשה - מהני. הסיבה שחייבו אותה להקיף בשעת קריאת שם היא, כדי לחבר את העיסות ולחייבן כדין עיסה אחת, ולא מדין "מן המוקף".

תוס' הרא"ש³⁵ מתרץ שלושה תירוצים:

- א. צריך שיהיה מוקף בשעת קריאת שם, ובגמ' בסוטה מדובר שקורא שם באופן שהחלות תהיה דק לאחר שהוא יפריד בין העיסות. לפי תירוץ זה מוקף הוא רק בשעת קריאת השם, ולכן חייבנו אותה להקיף (בנידה), ואין צורך שיהיה מן המוקף בשעת החלות, כפי שמובח בגמ' בסוטה. לתירוץ זה אין התייחסות אם מוקף מועיל בשעת החלות לבד.
- ב. מוקף מהני גם בשעת הפרשה, ואעפ"כ חייבה להקיף בקריאת השם, כי חיישינן שמא תקרא שם לפני שתניח את החלה בסל, ותטמא אותה.
- ג. מוקף מועיל גם בשעת הפרשה, ואעפ"כ חייבה להקיף פעם נוספת כי יש הפסק מנא, וצריך לקרב את הכלים זל"ז.

הר"ש בטבול יום (פ"ד מ"ב) מתרץ את שלושת התירוצים שהבאנו לעיל בשם הרא"ש. בדברי הר"ש מתבארת קצת יותר הקושיה. הוא אומר שמשמע מהמשנה הנ"ל שאף כשמפרישה את החלה ע"מ לקרוא שם אח"כ אינו מן המוקף.

סיכום:

לכל התירוצים מוקף מהני בשעת קריאת שם. לב' וג' לא ברור שמהני גם אם החלות אינה יחד עם קריאת השם. לא' מוקף מהני בקריאת השם לבד. לדעת התוס', ולתירוצים ב' וג' (הר"ש והרא"ש) מהני מוקף בשעת הפרשה אף שעדיין אין חלות.

הר"ש (חלה פ"ג מ"א ד"ה ובלבד) מציע להפריש חלה מן העיסה בתחילת הלישה, ולהחנות שיחול רק בסוף הגלגול. זאת, כדי שלא יוצר מצב שתחול חלה, ועדיין ישאר קמח שלא נילוש, ולא תוכל הפרשה זו לפטור את העיסה לאחר לישתה. התוספתא אומרת שאם לא יעשה כן, הקמח יצטרף "לקרץ ולשאור" ויאסור את העיסה.

הר"ש שואל על הצעה זו, הרי הפרשה זו אינה מן המוקף. בשעת החלות דהיינו בשעה שהוא יניח את שאריות הקמח על העיסה, אין החלה מוקפת לעיסה!

תשובתו היא, שהפרשה בשעת קריאת שם מהני. וז"ל:

"ושמא לא חיישינן, מאחר דעיקר היתה מן המוקף, וחשיב מוקף מה שבשעת קדושת שם היו מוקף, אע"פ שבשעה שחלה הקדושה לא היה מוקף".

35. נידה ז' ע"א ד"ה ומקפת.

36. נידה ז' ע"א ד"ה מקפת.

הר"ן³⁷ שואל (כהר"ש) על המשנה בטבול יום: איך יתכן שיקרא שם ע"מ שיחול לאחר שתיגמר הלישה? הרי בשעת החלות לא יהיה מן המוקף! הוא מתרץ בדומה לדברי הר"ש, וז"ל:

"ושמא לא חיישינן מאחר [זעיקר] העיסה היתה מן המוקף, וחשיב מוקף מה שבשעת קריאת שם הוי מוקף, אעפ"י שבשעה שחלה הקדושה לא הוי מוקף, וכן פירשנו בפ"ק זנידה".

לפי הגירסה הנמצאת בידינו, הר"ן מחדש חידוש נוסף. במשנה בטבול יום מדובר שהחלק הגדול של העיסה כבר נילוש, ואז הוא קורא שם ע"מ שיחול לאחר מכן. החלק הקטן של העיסה היה עדיין קמח בשעת קריאת שם, אעפ"י לא אכפת לנו שהוא אינו מן המוקף, כיון שעיקר העיסה היתה מוקפת לחלה בשעת קריאת שם. לפי הסבר זה משתמע שההנחה של הר"ן היתה שצריך שיהיה מן המוקף גם בשעת קריאת השם וגם בשעת החלות, וע"כ מתרץ שמוקף בשעת קריאת השם מהני. המילה עיקר (העיסה) באה לחדש דבר צדדי, וכדלעיל! (כגירסת הר"ן מצאנו גם בדברי הרא"ש בפסקיו הל' חלה סוף אות ה'), ומסתבר שזאת גם כוונתו של הר"ש דלעיל. יתכן אמנם לומר שההנחה של הר"ש היתה, שהעיקר הוא מוקף בשעת החלות, אלא שהוא מחדש שגם בשעת קריאת שם מהני, ואין הכרע בדבר.

סיכום:

לפי תירוץ זה של הר"ש והר"ן ברור שמוקף בשעת קריאת שם מהני, ואין הכרע אם מוקף בשעת החלות לבד מהני. ועי' בדברי הגרשז"א³⁸ שתמה קצת איך מקילים במוקף בקריאת השם אף שמוקף הוא דאורייתא, כי מסתבר יותר, אילו חיוב מוקף היה בקריאת השם ובחלות.

2. הפרשת חלה מראש

הדין הזה, שאפשר להתנות בשעת הפרשת החלה ולקרוא שם ע"מ שיחול רק לאחר שהכל ייעשה גוש אחד, **מפורש הוא בירושלמי** (חלה פ"ג ה"א):

"מה לימדו את הבהונות? הרי זה חלה על העיסה הזאת ועל השאור המתערב בה, ועל הקמח שנשתייר בה, ועל הקרץ שניתן תחתיה לכשתעלה כולה גוש אחד..."

וכך נקט גם הרשב"א בפסקי הל' חלה שלו³⁹, שכך יש לנהוג לכתחילה כדי שלא תהיה תקלה. הוא מצייין שאין לשרוף את החלה לפני החלות כי בכה"ג לא מהני.

הב"י (סס"י שכ"ז) מביא את התנאי הנ"ל וכותב:

"... אע"ג דחלה זו לא הוי מוקף לקמח המתערב בעיסה אח"כ, מ"מ כיון דהויה מוקף ועיקר (אוכלי צ"ל לעיקר) העיסה סגי בהכי..."

וכן פסק השו"ע (סי' של"א סעי' ב')

"... ואם אמר ה"ז חלה על העיסה ... ולכשתעשה כולה עיסה אחת ... ה"ז מותר ... וכן אם מתנה שתחול החלה אף על הקמח שיתערב אח"כ ... וטוב ללמד לנשים להתנות כן".

ועי' בגר"א שמביא את הר"ש וצייין שאין בכך בעיה של מוקף. נמצאנו למדים שמוקף בשעת קריאת שם מועילה לפי דעות הראשונים הנ"ל, וכך פסק

37. קדושין דף כ"ו מדפי הרי"ף באמצע העמ'.

38. מעדני ארץ תרומות פ"ג הי"ז ס"ק ג'.

39. סוף שער ג'.

שנ"ע"40.

לסברת הראב"ד המובאת בהשגותיו על הרמב"ם (תרומות פ"ג ה"כ) שתרומה בעי' אומד, מסתבר שצריך שיהיה מוקף בשעת ההפרשה.
 לסברת רש"י שהטעם לדין מוקף הוא: "שמא אותה סעה אינה בעין" מסתבר שצריך שיהיה מן המוקף בשעת החלוקה, כי מה שחשוב הוא, שהפירות עליהם נחול התרומה יהיו בעין בשעת החלוקה. אך עי' בדברי הגרשז"א³⁹ שפשיטא לו אליבא דהראב"ד ורש"י הנ"ל, שצריך שיהיה מן המוקף בשעת ההפרשה. יעויין גם בדברי הר"ש⁴¹ והרשב"א⁴² שמיישבים את דברי רש"י הנ"ל עם דבריו בגיטין⁴³ ואומרים שטעמו של רש"י נאמר רק לגבי תרומת מעשר, ולפי זה אין הוכחה מדברי רש"י לדין מוקף בתרומה.

1. מחלוקת הראשונים בדין מוקף בשעת החלוקה

הגמ' ביבמות (צ"ג ע"ב) מספרת שר' ינאי היה רגיל לקבל פירות מאריסו. עם אחת איחר האריס בע"ש, ור' ינאי הפריש מפירות שהיה ברשותו על פירות שנמצאים עדיין ביד האריס. ר' ינאי שאל את ר' חייא אם טוב עשה, וזה ענה לו שעשה כדן שנא': "למען תלמד ליראה את ה' אלקיך כל הימים - ולו שבתות וימים טובים...".
 ר' ינאי ור' חייא סוברים שאדם מקנה דבר שלא בא לעולם. ר"ת מסביר והפסוק הנ"ל נצרך, כי לכתחילה צריך לעשר מדבר שבא לעולם, ולכבוד שבת וקילו.

שואל ר"ת: איך התיר ר' ינאי ור' חייא להפריש שלא מן המוקף? ווא עונה שהקילו לכבוד שבת ויו"ט מאותו פסוק, וכך סובר גם הרשב"א חסובה.

הרמב"ן והריטב"א (יבמות שם) מתרצים שר' ינאי עישר בע"ש כאשר הפירות דיין לא היו ברשותו, לכשיגיע לידינו, ובשעה זו הפירות שהוא רצה לתקן וקפיים עם התרו"ג. מוכח א"כ לדעתם שגם מוקף בשעת החלוקה מהני. לעומת זאת, לדעת ר"ת⁴⁴ והרשב"א⁴² שלמדו היחר מן המוקף מפסוק, יוצא צריך שיהיה מן המוקף בשעת קריאת השם⁴⁵.

4. ועי' בחלת לחם סי' ו' ס"ק י"ג שהביא את דברי הר"ש, שלמד שמוקף בשעת קריאת שם מהני. "חלת לחם" מקשה עליו מדברי הירושלמי עצמו: "אם תקנו בחלה שחאה ניטלת מן הטהור על הטמא ושלא מן המוקף, ומכאן שהקילו בכהנות להפריש קודם, כדי שיוכלו להיזהר מטומאת החלה, ואף שאיננו מן המוקף, ועי' שכך פירש גם הרש"ס שם, אך יעויין בירושלמי שזה נאמר לדעה של ר' יוסי האומר: "נראים הדברים בערבי שבתות", (ועי' תוס' יבמות צ"ג ע"ב ד"ה אלא, שבע"ש מפרישים אף שלא מן המוקף) אך מסקנת הגמ' היא: "אמר ר' יונה לא מסתברא דלא בחול, ויחכן שלדעה זו הוה מוקף בכל גווני.

ועכ"פ הר"ש, הרשב"א, הרא"ש והשו"ע שמציעים ללמד את הנשים שלנו להפריש על תנאי, כדי שלא יווצר מצב, שלאחר ההפרשה ישאר קמח, והיא תלוש, וייעשה אותו קמח עישה, ויצטרף לשיעור חלה. ואם בכה"ג הוה שלא מן המוקף מדוע ילמדו את הנשים לעשות כן לכתחילה? ילמדו אותן להפריש רק לאחר גמר לישה! ועי' בשו"ע שם סעי' ג' שכתב: "האידינא טוב להמתין...".

4. בכורים פ"ב מ"ה.

4. תשו' ח"א סי' ר"צ.

4. דף ל' סוף ע"א.

סיכום:

מוקף בשעת ההפרשה לבד מועיל לדעות: הר"ש (טבול יום פ"ד מ"ב), הרא"ש בתוספותיו (נידה ז' ע"א) לפי החירוצים ב' וג' שלהם. כך היא גם דעה התוס' (נידה שם ד"ה ומקפח), ומסתבר שכן סובר גם הראב"ד (תרומות פ"ג ה"כ) לאור הטעם שהוא אומר בחיוב מוקף.

מוקף בשעת קריאת השם: עפ"י הירושלמי (חלה פ"ג ה"א), וכך סוברים: הר"ש (שם), הרא"ש בתוספותיו (נדה ז' ע"א) לפי חירוץ א' שלהם, הר"ש בחלה (פ"ג מ"א ד"ה ובלבד), הרא"ש בפסקיו (הל' חלה סוף אות ה'), הר"ן (קדושין דף כ"ו מדפי הרי"ף באמצע העמ'), הרשב"א (פסקי חלה סוף שער ג'), טור (סי' שכ"ז), וכך פסק השו"ע (סי' שכ"ז סעי' ב') וביאור הגר"א (שם ס"ק ד'), רע"א (בחדושים על השו"ע שם ס"ק ד'), ועי' במעדני ארץ (הל' תרומות פ"ג הי"ז ס"ק ג').
ונראה שזוהי השיטה העיקרית.

מוקף בשעת החלות: רמב"ן וריטב"א (יבמות צ"ג ע"א), ונראה מדברי ר"ה (יבמות שם ע"ב ד"ה אלא) והרשב"א בתשובותיו (ח"א סי' ר"צ) שחולקים.

45. אך עי' בסוף פרק ה/1, ועי' בשו"ת שארית ישראל לרב ישראל זאב מינצברג סי' ע' סוף סעי' א', שלכו"ע מוקף בשעת החלות מהני, ודחו את הראיה מדברי התוס'.